

УДК 343.98

К.О. ЩЕРБАКОВСЬКА, Харківський національний університет внутрішніх справ

ЗАСОБИ МОБІЛЬНОГО ЗВ'ЯЗКУ ЯК ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ТОРГІВЛІ ДІТЬМИ

Ключові слова: торгівля дітьми, засоби мобільного зв'язку, інформація, процесуальні дії, оперативно-розшукові заходи

В умовах бурхливого розвитку електров'язку відбуваються постійні кількісні і якісні зміни засобів і послуг мобільних телекомунікацій. Дуже активно досягнення в області наукоємних технологій використовують сучасні злочинці. В даний час практично кожен злочин супроводжується використанням злочинцями мобільних телефонів. Не є винятком і такий різновид торгівлі людьми, як продаж-купівля малолітніх. Ступінь концентрації інформації, що має важливе доказове значення для розслідування торгівлі дітьми й знаходиться в мобільних телефонах злочинців та їх співучасників, дуже висока. Це об'єктивно зумовлює необхідність широкого використання правоохоронними органами сучасних досягнень науково-технічного прогресу в оперативно-розшуковій і слідчій практиці, що були б адекватні стану і характеру злочинності сьогодення.

Разом із тим, слідча практика показує, що для цілей розкриття і розслідування злочинів інформація, що знаходиться в засобах мобільного зв'язку, використовується вкрай мало. Недостатньо наукових публікацій, присвячених даній проблемі. Тому метою статті є розгляд можливостей використання інформації, що міститься в засобах стільникового зв'язку, при розслідуванні торгівлі дітьми, а також слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, спрямованих на її отримання.

По справедливому зауваженню М.С. Польо-

вого, будь-яка злочинна діяльність відбиває зовні різні сліди, які виконують функцію потенційних носіїв і джерел доказової інформації. Щоб їх актуалізувати, необхідно виявити, зафіксувати, піддати криміналістичному дослідженню, а також оцінити в загальній системі доказів. Тільки після цього вони можуть бути використані при рішенні конкретної задачі розслідування [1, с.34]. При підготовці до торгівлі дітьми, в процесі та після її вчинення злочинці, користуючись мобільними телефонами, залишають в них сліди злочину. Вказані сліди іменуються «комп'ютерними», оскільки виникають під впливом комп'ютерних технологій і зберігаються у комп'ютерних засобах. Виходячи з їх загальних визначень слідів злочину й того, що застосування комп'ютерних технологій впливає на комп'ютерну інформацію, під комп'ютерними слідами злочинів розуміють зміни комп'ютерної інформації [2, с.11].

Потенційними джерелами криміналістично значущої інформації виступають такі засоби мобільного зв'язку [3, с.43–45]:

1) мобільні станції – мобільні телефони або складніші кишенькові комп'ютери PDA (Personal Digital Assistant). Зважаючи на те, що конструктивно мобільні телефони містять в собі разом з традиційними зв'язними елементами (антена, підсилювач, подвійник, частотний перетворювач) і цілий ряд елементів, вживаний в комп'ютерах, їх слід відносити до ЕОМ або персональних електронних інструментів із зовнішнім і внутрішнім носієм інформації [4, с.11].

2) підсистема базових станцій, яка складається з базових станцій, що приймають й передають сигнали та обслуговують «соти» і мережевої підсистеми, яка включає підсистему комутації мобільного зв'язку. Центр комутації мобільного зв'язку виконує функцію обробки потоків інформації, що поступає від базових станцій, і реалізує функцію взаємодії з іншими операторами зв'язку: стаціонарною телефонною мережею, мережею міжміського

зв'язку, мережею передачі даних і мережами інших операторів зв'язку. Крім того, він реєструє, ідентифікує абонентів, забезпечує захист інформації, оновлює інформацію про місцезнаходження абонентів, організовує передачу, обслуговування, маршрути викликів при роумінгу.

Таким чином, у процесі функціонування мобільного зв'язку беруть участь мобільний телефон, мережа базових станцій і комутатор. Для використання інформації, що міститься в цих засобах, в діяльності по розкриттю і розслідуванню торгівлі дітьми її необхідно актуалізувати, створити умови для сприйняття слідчим або оперативним працівником. Зі всієї безлічі інформаційних сигналів мають бути виділені, перш за все ті, які містять інформацію, що може згодом виступати доказами у кримінальній справі або сприяти їх виявленню.

Криміналістично значуща інформація, що міститься в засобах мобільного зв'язку, обумовлена їх технічними і функціональними особливостями.

Першу групу складає інформація, що знаходиться в призначеному для користувача обладнанні. У мобільних телефонах основна маса такої інформації утворюється безпосередньо абонентом у процесі користування послугами, що надаються оператором зв'язку. Основними з них є: передача мови; прийом і передача SMS, MMS, факсимільних повідомлень; доступ в Інтернет і передача даних. Для цілеспрямованого відшукування інформації слід пам'ятати, що в сучасних моделях мобільних телефонів є до трьох рівнів незалежних від стільникового терміналу електронних накопичувачів даних: а) пам'ять самого мобільного телефону, б) зовнішній накопичувач електронної пам'яті (SIM-картка), в) зовнішня пам'ять на флеш-картці. Інформація, зосереджена в мобільних телефонах залежно від форми вираження міститься в текстових, звукових, фото- або відеофайлах.

Другу групу складає інформація, що міститься в операційно-інформаційних систе-

мах, центрах комутації і надається оператором стільникового зв'язку. Вона включає:

– довідкові відомості: настановні дані абонента (прізвище, ім'я, по батькові, паспортні дані, адреса місця проживання), що встановлюються по номеру телефону; IMEI-код¹, що визначається по номеру телефону; номер телефону за настановними даними особи;

– конфіденційні дані (білінг): протокол з'єднань фіксованого номеру абонента за певний період часу; протокол з'єднань абонентів оператора зв'язку через конкретну базову станцію за певний період часу; дані про місцезнаходження абонента або апарату мобільного зв'язку в зоні дії базової станції даного оператора стільникового зв'язку в указаний час (ці відомості дозволяють встановити місцезнаходження абонента, що дзвонив або отримав вхідний дзвінок в час, що цікавить слідство); протокол з'єднань абонента з фіксованим IMEI-кодом телефонного апарату за певний період часу; номер і настановні дані абонента по IMEI-коду телефону; IMEI-код та ін.

Розглянемо способи виявлення і отримання інформації з мобільних телефонів і у операторів стільникових систем зв'язку. Передусім, необхідно розрізнити даний випадок вилучення інформації, яка виявляється в засобах стільникової зв'язку, від зняття інформації з каналів зв'язку як слідчої дії (ст.187 КПК України) і оперативно-розшукового заходу (п.9 ст.8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [5]).

По-перше, в рамках зняття інформації з каналів зв'язку мова йде лише про передачу усної мови людини. Не дивлячись на те, що відомості, що передаються за допомогою, наприклад, SMS, MMS-повідомлень, поза сумнівом, можуть містити інформацію, що

¹ IMEI-код (International Mobile Equipment Identity) – це унікальний номер кожного мобільного телефону, який встановлюється на заводі при виготовленні і служить для точної і повної ідентифікації пристрою в GSM-мережі.

цікавить слідство, вони, проте, не є об'єктом цієї дії. Ми підтримуємо позицію Л.І. Івченко, що вельми ефективно для цілей розслідування може використовуватися інформація про обставини, супутні дзвінку, маючи на увазі, зокрема, деталізацію телефонних переговорів [6, с.12].

По-друге, загальним для зняття інформації з каналів зв'язку в слідчій та оперативно-розшукової діяльності є використання технічного контролю за інформацією, що безпосередньо передається технічними каналами зв'язку. Зняття інформації з каналів зв'язку проводиться в автоматичному режимі безперервно протягом визначеного слідчим проміжку часу. На відміну від цього із засобів мобільного зв'язку витягується вже наявна і збережена в них інформація.

По-третє, пізнавальне значення при провадженні зняття інформації з каналів зв'язку може мати не тільки зміст інформації, але й її емоційне забарвлення, фонова та інша інформація, що може супроводжувати мову і бути зафіксована, наприклад, звукозаписуючими пристроями [7, с.6]. Інформація, що міститься в засобах мобільного зв'язку, такої властивості не має.

При розслідуванні торгівлі дітьми часто виникає необхідність не стільки в отриманні та дослідженні не стільки змісту розмов, що передаються по мережах мобільного зв'язку, в реальному масштабі часу, скільки у встановленні і подальшому вилученню інформації за наявності достатніх підстав вважати, що вона має суттєве значення для встановленні обставин злочину.

В рамках порушеної кримінальної справи про торгівлю дітьми отримання інформації від оператора стільникової мережі здійснюється слідчим шляхом – виїмкою за рішенням голови апеляційного суду або його заступника згідно ч.4 ст.187 КПК України. Після отримання дозволу суду слідчий виносить постанову про проведення виїмки, направляє його органу дізнання з дорученням про проведення

слідчої дії. За результатами виїмки отримані документи оглядаються, після чого вони приєднуються до матеріалів кримінальної справи.

Аналіз правозастосовної практики дозволяє дійти висновку, що оперативні підрозділи державних органів, уповноважених здійснювати оперативно-розшукову діяльність, залежно від етапу розслідування і слідчої ситуації, отримують інформацію, що знаходиться в засобах мобільного зв'язку, двома способами: а) в рамках окремих доручень слідчих згідно ч.3 ст.114 і ст.118 КПК України; б) в процесі роботи по перевірці або реалізації оперативної інформації, що поступила, в рамках справ оперативного обліку.

Отримання інформації про з'єднання абонента від оператора стільникової мережі при проведенні оперативно-розшукових заходів регулюється п.14 ст.8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та п.6 Постанови Кабінету міністрів України [8] і здійснюється також тільки на підставі судового рішення. Разом із тим, оперативні підрозділи мають можливість отримувати відомості про з'єднання абонента (деталізації телефонних з'єднань) опосередковано через управління оперативно-технічних заходів.

Різноманітна доказова і орієнтуюча інформація міститься в мобільних телефонах учасників торгівлі малолітніми. Мобільний телефон представляє інтерес, з одного боку, як носій слідів злочину, з іншої – як джерело інформації.

Для набуття доказового значення інформацією, яка знаходиться в мобільному телефоні, має бути проведений ряд слідчих дій. Спочатку необхідно виявити і вилучити засоби мобільного зв'язку – мобільний телефон, SIM-картку, флеш-картку. Ці процедури здійснюються в ході проведення обшуку (зокрема особистого), огляду місця події, виїмки. В ході проведення вказаних слідчих дій, а також окремо від них проводиться огляд засобів мобільного зв'язку, включаючи зовнішній огляд із фіксацією будови, розмірів, написів, індивідуальних ознак об'єктів і ін.

Г.В. Семенов пропонує проводити огляд інформаційного вмісту мобільного телефону. За його рекомендаціями слідчий не просто спостерігає, а вводить певні команди в мобільний телефон з метою отримання інформації, що його цікавить [4, с.21]. З вказаною рекомендацією погодитися не можна. Оскільки мобільний телефон є інтегрованим комп'ютерним засобом, то всякі маніпуляції з ним, навіть за участю спеціаліста, недопустимі, оскільки, по-перше, неочевидні для учасників слідчих дій (насамперед для понятих), по-друге, можуть внести непоправні зміни до інформаційного змісту об'єктів. На наш погляд, єдиним процесуальним способом отримання інформації із засобів мобільного зв'язку, який дозволяє набути інформації доказове значення, є проведення судової експертизи. В даний час розвивається новий рід інженерно-технічних експертиз – експертиза телекомунікаційних систем та засобів [9].

До основних питань, що ставляться на рішення експерту, відносяться:

– яка є наявна інформація у пам'яті апарата мобільного зв'язку (дані про з'єднання, звуко-відеозапису, фотозображення, текстові повідомлення та ін.);

– який зміст видаленої інформації на змінних носіях та SIM-картці.

Експертне дослідження перерахованих об'єктів дозволяє встановити обставини злочину: час і тривалість використання мобільного телефону; зміст повідомлень; список абонентів та ін.

Дослідження інформації з мобільних телефонів, SIM-, флеш-карток і тієї, що міститься в деталізації телефонних з'єднань абонента мобільного телефону, сприяє не тільки встановленню обставин, що підлягають доведенню при торгівлі дітьми але і вирішенню ряду інших криміналістичних завдань, а саме: побудови і висунення слідчих версій; встановлення місцезнаходження особи, яка розшукується; виявлення додаткових епізодів злочинної діяльності; розшуку проданої дитини; подолання

протидії розслідуванню; проведення тактичних комбінацій і операцій; встановлення співучасників злочинної діяльності і встановленню їх зв'язків; розкриття злочину «за гарячими слідами».

ЛІТЕРАТУРА

1. Полевой Н. С. Информационные основы расследования преступлений // Криминалистика : учебник / под ред. Н. П. Яблокова. – М., 1995. – С. 34–43.

2. Пашнев Д. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, вчинених із застосуванням комп'ютерних технологій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Д. В. Пашнев ; Харківськ. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2007. – 21 с.

3. Андрианов В. И. Мобильные телефоны / В. И. Андрианов. – СПб. : БХВ-Петербург ; Арлит, 2003. – 384 с.

4. Семенов Г. В. Расследование преступлений в сфере мобильных телекоммуникаций : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Г. В. Семенов ; Воронежск. гос. ун-т. – Воронеж, 2003. – 24 с.

5. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» : від 18.02.1992 р., № 2135-ХІІ // ВВР України. – 2011. – № 45. – Ст. 485.

6. Ивченко Л. И. Тактика контроля и записи переговоров и использование результатов этого следственного действия в расследовании преступлений / Л. И. Ивченко. – М. : Юрлитинформ, 2005. – 168 с.

7. Сергеева Д. Б. Зняття інформації з каналів зв'язку: кримінально-процесуальні і криміналістичні засади : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Д. Б. Сергеева ; Київськ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2008. – 20 с.

8. Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження порядку отримання дозволу суду на здійснення заходів, які тимча-

сово обмежують права людини, та використання добутої інформації» : від 26.09.2007 р., № 1169.

9. Наказ Міністерства юстиції України «Інструкція про призначення та проведення су-

дових експертиз та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз» : від 08.10.1998 р., № 53/5 (із доповн.).

Щербаковська К. О. Засоби мобільного зв'язку як джерела інформації при розслідуванні торгівлі дітьми / К. О. Щербаковська // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 1109–1113 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12skortd.pdf>

Розглянуто процесуальні й тактичні проблеми використання інформації, що міститься у засобах сотового зв'язку. Описано процесуальні та оперативно-розшукові способи отримання інформації, надання неї доказового значення.

Щербаковская К.О. Средства мобильной связи как источник информации при расследовании торговли детьми

Рассмотрены процессуальные и тактические проблемы использования информации, которая содержится в средствах сотовой связи. Описаны процессуальные и оперативно-розыскные способы получения информации, придания ей доказательственного значения.

Shcherbakovskaya K.O. Vehicular Communication Means as Information Source at Fact-Finding of Trade by Children

The judicial and tactical problems of the use of information which is contained in cellular communication means are examined in the article. The judicial and operatively-search methods of receipt of information are described, giving to it evidential value.

Форум права ФП